

**ПОЛТАВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА УНІВЕРСИТЕТУ
«УКРАЇНА»**

Кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти

Нижник Світлана Миколаївна

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ

Галузь знань: 23 *Соціальна робота*
Спеціальність: 231 *Соціальна
робота*

Науковий керівник:
Кандидат політичних наук,
доцент кафедри
Мякушко Н. С.

Магістерська робота допущена до
захисту
рішенням кафедри соціальної
роботи та спеціальної освіти
протокол № __ від “__” _____ 2022 р.
Завідувач кафедри соціальної
роботи та спеціальної освіти
_____ “__” _____ 2022 р.
(підпис)

Полтава – 2023

Реєстраційний № _____
(дата) (ПШП)

Результати перевірки _____
(до захисту) (ПШП) (дата)
(на доопрацювання)

Результати захисту: _____
(оцінка)

Голова ЕК _____
(підпис) (ПШП)

Члени ЕК _____
(підпис) (ПШП)

_____ (підпис) _____ (ПШП)

_____ (підпис) _____ (ПШП)

_____ (підпис) _____ (ПШП)

Відповідальний секретар ЕК _____
(підпис) _____ (ПШП)

ПОЛТАВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА УНІВЕРСИТЕТУ
«УКРАЇНА»

Освітньо-кваліфікаційний рівень: *магістр*

Галузь знань: 23 *Соціальна робота*

Спеціальність: 231 *Соціальна робота*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
соціальної роботи та
спеціальної освіти

_____
(підпис)
“ ____ ” _____ 202_ року

З А В Д А Н Н Я
НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ
_____ **Нижник Світлані Миколаївні** _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ

_____
_____
керівник роботи

Мякушко Н. С., кандидат політичних наук, доцент кафедри

затверджені наказом по інституту від “ ____ ” _____ 202_ року № ____

2. Строк подання здобувачем освіти роботи _____

3. Вихідні дані до роботи _____

_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Виконавці
1.	Забезпечення здобувачів освіти методичними рекомендаціями по виконанню роботи	На початку навчання	Кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
2.	Вивчення напрямків дослідження	За графіком	Здобувач освіти
3.	Складання плану роботи та підготовки індивідуального завдання роботи	За графіком	Наук. керів. Здобувач освіти
4.	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження	За графіком	Здобувач освіти
5.	Підготовка наукових тез з теми, що досліджувалась	За графіком	Наук. керів. Здобувач освіти
6.	Розробка діагностичного інструментарію та проведення констатуючого експерименту	За графіком	Здобувач освіти
7.	Узагальнення результатів констатуючого експерименту	За графіком	Здобувач освіти
8.	Проведення формуючого експерименту	За графіком	Здобувач освіти
9.	Узагальнення результатів формуючого експерименту та оцінка ефективності корекційних заходів	За графіком	Здобувач освіти
10.	Подання на кафедру закінченої роботи, включаючи електронну версію (з метою перевірки її на плагіат)	До передзахисту	Наук. керів. Здобувач освіти
11.	Підготовка письмового відзиву на роботу	До передзахисту	Наук. керів.
12.	Проведення попереднього захисту робіт	За графіком	Комісія
13.	Прийняття рішення про допуск роботи до захисту	За графіком	Кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
14.	Зовнішнє рецензування	До передзахисту	Наук. керівнк
15.	Направлення робіт з рецензією до екзаменаційної комісії (ЕК) для захисту	За графіком	Кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
16.	Захист роботи	За графіком	Комісія

Здобувач освіти _____
(підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. СИРІТСТВО ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	11
1.1. Сирітство як соціальне явище	11
1.2. Будинки-інтернати як альтернативна форма державної опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	13
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	21
РОЗДІЛ 2. ПРИЙОМНА СІМ'Я ЯК ОСНОВНА ФОРМА ОПІКИ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ	22
2.1. Практичний стан діяльності соціальних структур щодо створення та функціонування прийомних сімей	22
2.2. Соціальний супровід прийомної сім'ї	35
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	44
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї	45
3.1. Оцінювання ефективності функціонування прийомної сім'ї	45
3.2. Порівняльна характеристика розвитку дітей-сиріт двох форм утримання та виховання	54
3.3. Практичні рекомендації	60
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	63
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогоднішній день особливо гостро в нашому суспільстві постала проблема сирітства, в тому числі і соціального. Зростає кількість дітей, позбавлених головного права – жити і виховуватись в сім'ї, що передбачено Конвенцією ООН про права дитини, ратифікованою нашою державою.

Діти-сироти, відповідно до свого віку, утримуються в дитячих будинках та школах-інтернатах. Але суспільні форми виховання не можуть замінити родину. Одним із факторів, що серйозно травмує психіку кожної сироти, є періодична зміна цих закладів, а це, як підтверджують науковці, ускладнює реалізацію потенційних можливостей цих дітей, кардинально впливає на стан їхнього психічного, духовного та соціального здоров'я, надовго руйнує взаємовідносини з оточуючим світом.

Підтримуючи провідну ідею світової спільноти, щодо створення альтернативних (замісних) форм опіки цієї категорії дітей, в Україні створюються принципово нові форми утримання та виховання сиріт – прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу. В умовах демократії та ринкових відносин саме сім'я дає перший поштовх майбутньому поколінню до життя. Сьогодні є очевидним, що тільки особистість, адаптована до економічної, політичної, культурно-демографічної ситуації, здатна розвиватися духовно, інтелектуально, фізично та морально.

Беручи до уваги велике значення роботи щодо подолання сирітства, соціальну значущість проблеми, її недостатню розробленість у соціологічній науці і гостру потребу практики в реальних процесах модернізації та вдосконалення, створення та функціонування прийомних сімей зумовили вибір

теми нашого дослідження: «Прийомна сім'я – як альтернативна форма опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

Вивчаючи проблему сирітства та соціального захисту дітей, котрі залишилися без батьківської опіки, можна сказати, що об'єктивний інтерес до неї в науковому платі став предметом уваги багатьох вчених. Саме розробці теоретичних концепцій особливостей організації життєдіяльності та виховання дітей присвятили свої праці Е. Дюркгейм, А.В. Католиков, Я. Корчик, Т. Парсонс, В.О. Сухомлинський, Л.М. Толстой, К.Д. Ушинський, Дж. Чемберс, створенню концепції життєвого самовизначення особистості дитини присвячені роботи А.С. Макаренка, Г.В. Сім'ї, а питаннями процесу соціалізації та адаптації дитини, залежно від віку, в різний час займалися Г.М. Андрєєва, І.С. Кон, А.В. Мудрик, В.С. Мухіла.

Психолого-педагогічні особливості дітей, що виховуються в інтернатних закладах, висвітлені в наукових доробках І.В. Анісімова, С.В. Богомолова, Б.А. Курган, Н.В. Москаленко, Л.Я. Оліфіренко, Т.М. Панченко, А.М. Прихожан та Н.Н. Толстих. Вивченням прийомних сімей та їх впливу на особистість дитини займалися Л.С. Волинець, Н.М. Комарова, І.В. Пеша, О.Г. Антонова-Турченко, І.Б. Іванова, Г.М. Бєвз.

Мета дослідження – здійснити науковий аналіз процесу утримання, виховання та навчання дитини у прийомній сім'ї, теоретично обґрунтувати й експериментально довести, що прийомна родина є більш ефективною формою опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Для досягнення поставленої мети, необхідним є вирішення таких **завдань**:

1. Проаналізувати сирітство як соціальне явище; вивчити підходи щодо подолання проблеми сирітства за кордоном;

2. Описати механізм подолання сирітства в Україні, здійснити аналіз діяльності соціальних структур щодо створення та функціонування прийомних сімей в Україні;
3. Розглянути будинок-інтернат як основну форму опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
4. Вивчити механізм соціального супроводу та оцінки ефективності функціонування фостерної родини;
5. Теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати процес утримання, виховання та навчання дітей у прийомній сім'ї у порівнянні з будинком-інтернатом;
6. Відпрацювати практичні рекомендації з метою підвищення ефективності процесу створення і функціонування прийомних сімей.

Об'єкт дослідження – соціальна політика держави щодо проблем подолання сирітства.

Предмет дослідження – прийомна сім'я – як альтернативна форма опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Гіпотеза дослідження базується на науковому припущенні, що утримання, виховання та результативність навчання дітей-сиріт відбувається ефективніше у прийомній сім'ї у порівнянні із будинком-інтернатом.

Методи дослідження. *Теоретичні* (логічно-теоритичний, зіставно-порівняльний, прогнозування); *емпіричні* (включене спостереження, аналіз документів, письмове та усне опитування) зметою вивчення особистісних характеристик дитини, виявлення умов формування прийомних сімей, (тестування, експертна оцінка та самооцінка) для характеристики системи засобів формування прийомної сім'ї; систематизації та узагальнення досвіду;

методи математичної статистики для обробки одержаних результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. Удосконалено комплексний підход до аналізу прийомних сімей як форм заміщувальної опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дослідження полягає в тому, що практичні та теоретичні висновки отримані в ході дослідження, стануть у нагоді широкому колу спеціалістів, діяльність яких пов'язана з вихованням дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме: соціальним педагогам, психологам, соціальним працівникам, а також прийомним батькам та потенційним кандидатам у прийомні батьки. Дані дослідження надають інформацію, необхідну для координації та узгодження роботи соціальних служб, що здійснюють соціальний супровід прийомних сімей.

Апробація результатів досліджень. Зміст та основні результати магістерського дослідження обговорювались автором на таких науково-практичних конференціях: 1) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Переклад в сучасному суспільстві: тенденції, виклики, перспективи» (м. Полтава, 26 травня 2022 р.) та 2). Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: (м. Полтава, 19-20 травня 2022 р.).

Структура і обсяг роботи: магістерська кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків. Основний текст роботи – 76 сторінок. Список використаних джерел включає 64 найменування.

РОЗДІЛ 1

СИРІТСТВО ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

1.1. Сирітство як соціальне явище

На сьогодні Україна відноситься до тих країн, які переживають кризу у економічній, духовній, соціальній сфері життя. Ці явища безпосередньо впливають і відбиваються на сім'ї як первинному осередку суспільства, так і соціальному інституті в цілому. Підтвердженням цієї деструктивної дії є насамперед демографічні показники: загальне зниження народжуваності, збільшення числа розлучень та неповних сімей.

Аналіз наукових праць вітчизняних вчених (О.М. Балакіревої, Л. Волинець, І.В. Пеші, О.О. Яременко та ін.) показує, що зростання соціального сирітства в Україні також зумовлюється рядом економічних та соціальних чинників. Розглядаючи перші, слід виділити такі: погіршення функціонування державних установ, покликаних займатися утриманням та вихованням дітей, відсутність постійного житла. До соціальних причин поширення – слід віднести асоціальний спосіб життя, тобто різні види залежності (пияцтво, наркоманія й токсикоманія), проституція (в тому числі й дитяча); позбавлення батьків прав на виховання неповнолітніх дітей (за результатами численних соціологічних досліджень континенту батьків, позбавлених батьківських прав: 46% з них – хронічні алкоголіки, 34% - ведуть аморальний спосіб життя, 17% - ті, хто скоїли злочин і перебувають в місцях позбавлення волі) [18.С.124-125].

«Сирітство – соціальне явище, поява якого обумовлена наявністю в суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, які залишилися без

піклування батьків у результаті позбавлення останніх батьківських прав або визнання їх в установленому порядку недієздатними, безвісно відсутніми [26.С.20].»

«**Дитина-сирота** – дитина, в якій померли чи загинули батьки».

Діти, позбавлені батьківського піклування, - діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав [19].

Крім того, сирітство, деформуючи дитячу психіку, породжує у дітей небажані риси характеру:

- відлюдькуватість;
- замкнутість;
- приховані емоції;
- заляканість, недовіру;
- ускладнене спілкування;
- жорстокість;
- заздрість;
- лінощі;
- неохайність;
- впертість;
- егоїзм тощо.

Серед таких дітей панує хитрість, брехливість, схильність до крадіжок, що є проявом інстинкту самозбереження. Діти-сироти частіше перебувають у депресії, у них підвищена вразливість, вони дуже ранимі, невдоволені своєю долею [24].

На нашу думку, такі риси характеру особистості дитини формуються об'єктивною необхідністю самовиживання в скрутних соціально-економічних

обставинах, пошуку джерел для існування, що нерідко призводить до порушень законодавства. Ось чому, переважна частина дітей, які залишилися без піклування батьків знаходяться «на вулиці». Сирітство – проблема не лише України, а й цілого світу. Жахливим є те, що ця тенденція набирає розмаху швидкими темпами. Якщо й надалі буде спостерігатися така динаміка розвитку, то світ сколихне нова хвороба – сирітство.

Сьогодні, враховуючи все вище зазначене, в Україні постає нагальна потреба активного пошуку ефективних шляхів лікування цієї соціальної хвороби.

1.2. Будинки-інтернати як альтернативна форма державної опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Зі здобуттям незалежності в Україні з'явилося безліч проблем, які слід було негайно вирішувати, а тому подолання сирітства відпало на “задній план”. У країні залишилася вже існуюча система опіки та піклування дітей, які залишилися без підтримки батьків з різних причин – інтернатні заклади. Дана форма виховання і утримання дітей-сиріт була і залишається вигідною для держави.

Фактично система закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка функціонує в Україні, була напрацьована і законодавчо закріплена ще в кінці 60-х років і не враховує нові соціальні явища в дитячому середовищі, які виникли у період суспільної трансформації. Система закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського

підклування, побудована за віковим принципом перебування в них дитини, тому до досягнення повноліття дитина змінює 2–3 типи закладів (будинок дитини, дитячий будинок, школа-інтернат), що змушує дітей кожного разу пристосуватися до нового педагогічного та дитячого колективу, середовища тощо [26].

Не зважаючи на продекларований в законодавстві (стаття 5 Сімейного кодексу України) пріоритет сімейного влаштування дітей, державні заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, продовжують займати чільне місце в системі утримання та виховання таких дітей.

Така запитаність інтернатах закладів обумовлена, в першу чергу, тим, що це єдина форма влаштування дитини-сироти, яка потребує менших фінансових затрат з боку держави. Направлення дитини до державного закладу, а не в прийомну сім'ю, для місцевого органу виконавчої влади є економічно вигідним. Тобто, при вирішенні форми влаштування дитини, перш за все, враховується економічна доцільність, при цьому часто ігноруються інтереси дитини та її право на сімейне виховання [39].

Однак, інтернати, на жаль, не є ефективними у країні з ринковими відносинами. У розвинутих державах вже давно відмовились від класичної інтернатної системи. Це закриті заклади, як правило, переповнені, де живуть і навчаються по 300 – 400 дітей у іноді незадовільних умовах: відсутність належного ремонту спальних та навчальних кімнат, поганий стан каналізаційних та водопостачальних систем; обмежена кількість канцтоварів, наочних матеріалів, бракує підручників, комп'ютерів; не вистачає ліків та одягу тощо [56].

Педагогічний колектив і адміністрація уболівають через відсутність можливості культурного розвитку і розширення кола спілкування їхніх

вихованців: не вистачає коштів на здійснення соціально-культурних заходів (екскурсій, відвідування театрів, виставок, музеїв, кінотеатрів тощо). А якщо інтернат знаходиться в сільській місцевості, то не вистачає коштів навіть на поїздку в іншу місцевість. Дані заклади з нетерпінням чекають свят, на які спонсори роблять благодійні внески на відпочинок, оздоровлення та задоволення початкових потреб дітей [49].

Головна проблема вихованців інтернатів, в тому, що в них обірвані соціальні контакти, вони звикли жити за чітко унормованими правилами, не вміють спілкуватися з навколишнім світом, не мають найпростіших побутових навичок. Такі діти не знають, якою має бути сім'я. Тому фахівці з тривогою відзначають, що в інтернатах сьогодні виховується друге, а подекуди й третє покоління дітей, чії батьки вийшли з цих закладів. Тобто система сама продукує своє наповнення [58].

Інша проблема – кадрове забезпечення інтернатів потребує особливої акцентуації. Через низьку оплату праці працівники інтернатів змушені звільнятися, а це в свою чергу порушує повноцінне функціонування навчально-виховних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Тут відмічається плінність кадрів. Стан виховного процесу в інтернатних закладах потребує удосконалення через переважно одностатевий склад педагогічного колективу.

Специфіка діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів, особливо переповнених, створює умови для зловживань з боку персоналу та порушень прав їх вихованців (переважно працівники інтернату працюють в умовах психологічних перевантажень). Мають місце непоодинокі випадки втечі дітей з таких закладів.

Окремою проблемою, з якою стикаються працівники шкіл-інтернатів – переростки. Дітям, які приходять до інтернатного закладу у дорослому віці (12-14 років), майже неможливо дати належні знання, оскільки деякі з них приходять з “вулиці”, не мають навичок гігієни, приносять “погані ” звички – крадіжки, пияцтво, наркоманію, токсикоманію і т.п. [64].

Річне утримання в інтернаті однієї дитини обходиться державі в більше 10 тис. грн., а якість виховання не завжди являється задовільною. За статистикою, впродовж 5 років після випуску з інтернату кожен п’ятий вихованець стає бомжем, кожен другий вдається до протиправних дій, стає злочинцем, а кожен сьомий намагається покінчити життя самогубством [4].

Можливість щодо продовження навчання у ЗВО дітям, випускникам інтернатних закладів, декларуються низкою пільг: зарахування за результатами випускних іспитів, за співбесідою тощо. Проте невисокий, як правило, рівень знань, яких набувають діти, робить їх неконкурентноспроможними при виборі професійного фаху. Ті ж сироти, яким вдається поза конкурсом вступити до ВНЗ, не маючи матеріальної підтримки з боку батьків, не в змозі навчатися за рахунок державної стипендії. А після закінчення навчання вони часто не можуть працевлаштуватися. При цьому є чимало проблем щодо забезпечення дітей-сиріт, які закінчили навчальні заклади, необхідним майном, коштами, житлом, дотримання їхніх майнових і особистих прав, передбачених законодавством [2].

Але навіть за оптимальних умов утримання та виховання дітей у державних закладах вони істотно відрізняються від дітей, які виховуються у родині. На жаль, мережа інституцій, яку проходить дитина, сприймає її як об’єкт, а не як суб’єкт виховання.

Діти, які виховуються в інтернатних закладах, відрізняються від тих, хто виховується в сім'ях, розвитком інтелекту і особистості в цілому. Групове спілкування з дорослими, постійні вказівки, настанови та контроль з боку дорослих формують в інтернатних вихованців специфічні особливості психологічного розвитку, що підтверджуються результатами досліджень таких психологів як О.Г. Антонова-Турченко, М.П. Аралова, І.Д. Бех, Я.О. Гошовський, І.В. Дубровіна, Т.М. Землянухіна, М.І. Лисіна, А.М. Прихожан, М.Н. Толстих та ін. [4].

За даними цих досліджень, учні шкіл-інтернатів перебувають дещо на нижчому рівні, ніж їх однолітки із звичайних сімей. Інтелектуальний розвиток вихованців інтернатів характеризується слабким розвитком образного, невербального мислення.

У підлітковому віці відхилення у розвитку особистості дитини стають більш помітними. Відомо, що цей період є переломним у житті вже не дитини, але ще й не дорослого. У цьому віці підлітку необхідно почати замислюватися над майбутнім. Для вихованця інтернату воно є більш розмитим, а ніж для дитини, яка виховується у сім'ї.

Дослідження багатьох вчених показали, що у підлітків з інтернату переважають так звані близькі плани. Звичайні ж школярі говорять про професії, якими хочуть оволодіти, про перспективи навчання в інституті, про те, якою людиною хочуть бути у майбутньому.

Також треба враховувати, що для підлітків провідною діяльністю є спілкування. До того ж у вихованців інтернатів ця потреба розвивається швидше, ніж у їх однолітків з сім'ї. Разом з тим, вони недостатньо володіють досвідом інтимно-особистісного спілкування, через те стосунки з іншими людьми мають більш об'єктивний характер [6].

Я.О. Гошовський визначає умови виховання дітей в інтернатних закладах як деприваційні, відірвані від широких соціокультурних відносин у суспільстві. Депривація відмежовує дитину такого навчального закладу від соціальних зв'язків з навколишнім світом, ускладнює процес формування самої особистості як унікального і неповторного феномена, погіршує встановлення суспільно значущих стосунків через нестачу міжособистісних взаємин на рівні «батьки-діти».

Якщо розглянути негативні чинники, що затримують соціалізацію вихованця інтернатного закладу, то умовно можна розділити на групи.

Емоційні проблеми (психотравмуючі): недостаток любові

Соціальні проблеми:

- негативний особистий соціальний досвід;
- соціальна незахищеність після виходу з інтернату;
- неспроможність протидіяти негативному впливу;
- відсутність навичок щодо вирішення власних проблем з офіційними структурами;
- погана спадковість.

Економічно-територіальні проблеми: відсутність особистого простору [8].

Сьогодні все частіше використовується для позначення депривації у дітей-сиріт, які виховуються у школах-інтернатах та їх неповної соціалізації такий термін як “госпіталізм”.

Принципи колективного виховання, на яких базується існуюча інтернатна система, не відповідають новим суспільним реаліям, вимогам індивідуального розвитку здібностей кожної особистості. Вихованці інтернатів виходять у

самостійне життя мало пристосованими до нього, слабо захищеними перед його випробуваннями, не мають впевненості у власних силах та підтримки з боку близьких.

Як зазначають фахівці-практики соціальної роботи, будинок-інтернат як виховний заклад уже давно втратив свою актуальність, тому держава прагне до розповсюдження альтернативних форм опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які б були максимально наближеними до сімейного виховання.

Заміна закладів для дітей цієї категорії є складовою частиною реформування державної системи опіки та піклування, яка передбачає комплексне вирішення питань соціального захисту дітей шляхом створення чіткої вертикалі органів виконавчої влади щодо захисту прав дітей, усиновлення, опіки та піклування, розвитку сімейних форм влаштування дітей, запровадження нових практик щодо подолання бездоглядності та безпритульності дітей, профілактики раннього соціального сирітства, зокрема, створення Центрів Матері і Дитини [16].

Комплексний підхід до вирішення завдань щодо захисту прав дітей дасть змогу скоротити кількість дітей, які потребують влаштування в інтернати, та кількість тих дітей з регіону, які утримувались і виховувались в інтернатах закладах, збільшити кількість влаштованих дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на усиновлення, під опіку та піклування, в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, в сімейне середовище.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Аналізуючи проблему сирітства в Україні, а також основні напрямки соціальної політики щодо державної підтримки діте-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, ми з'ясували, що її виникнення залежить від ряду чинників:

- економічного стану сімей;
- асоціальної поведінки батьків;
- розлучення та смерть;
- нездорової емоційної сфери в сім'ї тощо.

Щороку кількість дітей-сиріт невпинно зростає, а це у свою чергу призводить до підвищення безпритульності, жебрацтва. Не маючи належного місця і умов проживання, такі діти змушені красти, вимагати, а інколи навіть вбивати. Все це впливає на їхній психічний розвиток, що позначається на всіх етапах дитинства: від дитячого та підліткового віку, та й подальшому це по-різному проявляється у кожний віковий період.

Соціальний захист даної категорії дітей повинен бути направлений на пом'якшення негативних наслідків тих процесів, які відбуваються в суспільстві, зокрема військовий стан. Для цього створюються нові соціальні інституції, які намагаються забезпечити задоволення потреб і реалізацію інтересів дітей.

Беручи все найкраще зі світового досвіду, в Україні необхідно прийняти нові законодавчі акти, що регулюють цю сферу буття суспільства.

РОЗДІЛ 2

ПРИЙОМНА СІМ'Я ЯК ОСНОВНА ФОРМА ОПІКИ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Практичний стан діяльності соціальних структур щодо створення та функціонування прийомних сімей

Визначаючи доцільність створення нового інституту опіки, вчені і практики звертають увагу на недостатню ефективність тих форм опіки, які сьогодні наявні у державі. Інтернатне виховання в основному зорієнтоване на формування людини колективної форми співіснування, а ринкова економіка вимагає від людини розвитку особистих здібностей.

Світовий досвід фостерінгу (від англ. «Foster caring» – турботливий вихователь) переконав громадськість у тому, що прийомна сім'я – найбільш ефективна форма виховання дітей, які потребують опіки держави у порівнянні з інтернатною. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України № 241 від 2 березня 1998 року «Про проведення експерименту з утворення прийомних сімей в Запорізькій області та затвердження положення про прийомну сім'ю» розпочався відповідний експеримент. Пізніше, в 1999 році, в ньому взяли участь Київ та 4 області України (Постанова Кабінету Міністрів України № 1713 від 15 вересня 1999 року). [59].

Станом на 1 січня 2020 року прийомних сімей в Україні налічувалося всього 452, з них лише 6 у Полтавській області. Сьогодні ж за даними Полтавського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді кількість прийомних сімей у нашій області зросла. [17].

На сьогодні, прийомні сім'ї функціонують у всіх областях нашої країни, в них виховуються більше 1000 дітей. Причому фостерна сім'я забезпечує індивідуальний підхід до виховання біологічно нерідної дитини, створює оптимальні можливості для її адаптації до сімейного життя і соціального оточення.

Прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у кількості від 1 до 4 осіб на виховання і спільне проживання.

Прийомні діти – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до прийомної сім'ї.

Прийомні батьки – подружжя або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли на виховання та для спільного проживання дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування [22].

Початковий етап створення інституту прийомної сім'ї починається на рівні області і передбачає підготовку та узгодження з усіма зацікавленими сторонами розпорядження голови обласної державної адміністрації про її утворення. Розпорядження голови облдержадміністрації є підставою для початку офіційної роботи по запровадженню інституту прийомної сім'ї на обласному рівні. Він затверджує заходи щодо утворення прийомних сімей, зокрема:

- визначення служби та спеціалістів, на яких буде покладено підготовку та соціальний супровід прийомних сімей;
- створення банку даних - потенційних вихованців прийомних сімей;
- створення банку даних на потенційних прийомних батьків;

- підготовка необхідних матеріалів про прийомних батьків для відбору їх на навчання;
- проведення тренінгу по підготовці прийомних батьків;
- налагодження роботи з працівниками інтернатних закладів по підготовці дітей до переходу у прийомні сім'ї;
- створення прийомних сімей;
- соціальний супровід прийомних сімей;
- співробітництво із засобами масової інформації з метою формування позитивної громадської думки щодо інституту прийомної сім'ї [23].

Більшість цих заходів є одними з основних у роботі ЦСССДМ як обласних, так і районних.

Створення прийомної сім'ї – клопітка і важка робота, яка виконується поетапно:

I етап – інформаційна кампанія по залученню потенційних кандидатів у прийомні батьки;

II етап – навчання та підготовка як майбутніх батьків, так і членів сім'ї;

III етап – вивчення ресурсів та резервів сім'ї;

IV етап – відбір дітей у прийомну сім'ю;

V етап – підготовка дитини до розміщення у родину;

VI етап – знайомство потенційних батьків і дітей;

VII етап – підтримка та соціальний супровід прийомної сім'ї;

VIII етап – оцінка ефективності функціонування сім'ї;

IX етап – нагляд за життям та розвитком прийомної сім'ї та кожного окремого її члена.

Перед тим як визначитися з претендентами на створення прийомних сімей, необхідно зібрати більш детальну інформацію про родину, з'ясувати умови її життя, найближче оточення. Але цьому етапу передують етап реєстрації потенційних кандидатів у прийомні батьки. На ньому соціальний працівник повинен поінформувати людину, яка звертається з тим, щоб взяти на виховання дитину, про ті форми сімейної піклування [41].

Людина має реально усвідомлювати всі можливі варіанти, щоб ще раз виважено поміркувати над тим, чи готова вона до цього

Увесь етап реєстрації проводиться не лише у вигляді живої бесіди, а й по телефону. Але незалежно від цього соціальний працівник повинен отримати першу інформацію стосовно кандидатів на створення прийомної сім'ї та його розвитку а саме:

- вік кандидата;
- сімейне становище;
- відомості про сім'ю кандидата;
- вид занять, сфера діяльності членів сім'ї;
- мотивація рішення взяти дитину на виховання;
- стан здоров'я членів сім'ї;
- конкретна характеристика на кожного члена родини;
- коло захоплень, інтересів;
- віросповідання членів родини [42].

Після реєстрації усіх потенційних прийомних батьків запрошують на першу групову зустріч. Тут може надаватися будь яка інформація з таких питань, які їх турбують. На цих зустрічах соціальні працівники інформують

про обмеження щодо створення прийомної сім'ї, які необхідно подати документи тощо.

Прийомними батьками можуть бути особи, які перебувають у шлюбі, крім випадків, коли хоча б одна з них:

- не пройшла курс підготовки кандидатів у прийомні батьки;
- визнана в установленому порядку недієздатною або обмежено дієздатною;
- позбавлення батьківських прав;
- колишній опікун (піклувальник, усиновитель), позбавлений відповідних прав за неналежне виконання покладених на нього обов'язків;
- за станом здоров'я не може виконувати обов'язки щодо виховання дітей (інваліди I та II групи, які за висновком медико-соціальної експертної комісії перебувають стороннього догляду, особи, які мають глибокі органічні ураження нервової системи, алкогольну та наркотичну залежність, хворі на СНІД, відкриту форму туберкульозу, психотичні розлади, в яких офіційно зареєстровані асоціальні прояви, нахили до насильства. [47].

Не можуть бути прийомними батьками особи, з якими на спільній площі проживають члени сім'ї, які мають глибокі органічні ураження нервової системи, хворі на СНІД, крім сімей, які беруть на виховання дітей, уражених ВІЛ – інфекцією, відкриту форму туберкульозу, психотичні розлади, в яких офіційно зареєстровані асоціальні прояви, нахили до насильства.

Середньомісячний сукупний дохід на кожного члена сім'ї, обчислений за останні шість календарних місяців, що перебували місяць завершення із

заявою про утворення прийомної сім'ї, не може бути менший ніж рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум), встановлений законодавством.

Особи, які виявили бажання стати прийомними батьками, в обов'язковому порядку мають пройти курс навчання, організоване місцевими відділами у справах сім'ї, дітей та молоді із залученням спеціалістів Державного інституту проблем сім'ї та молоді, за програмою, затвердженою Державним комітетом у справах сім'ї та молоді.

Відповідно до цих вимог, кандидати подають всі необхідні документи [46].

Отже, держава потурбувалася про всі можливі варіанти створення прийомної сім'ї і підбір прийомних батьків. І хоча ще мало існує нормативних актів стосовно цього питання, все ж необхідну інформацію з них можна отримати.

Під час першого інтерв'ю соціальний працівник задає питання до кандидата у прийомні батьки [41].

Це дуже важливий етап у підготовці прийомних батьків. Як було зазначено вище, необхідно уникати тих людей, які шукають вигоду, бо в першу чергу від цього залежатиме добробут дитини, яка прийде в таку сім'ю.

Друга зустріч з кандидатами у прийомні батьки спрямована на поглиблення знань клієнтів щодо специфіки функціонування прийомної сім'ї. Вона орієнтує їх на з'ясування реальних можливостей родини виховувати нерідну дитину (дітей). Під час бесіди соціальному працівникові важливо підвести батьків до усвідомлення тих труднощів, які їх очікують при виконанні обов'язків.

Інформація, яку повинен отримати соціальний працівник під час другої зустрічі з кандидатом на створення прийомної сім'ї:

- підтвердження рішення взяти дитину на виховання;
- ставлення всіх членів родини та знайомих до рішення взяти дитину;
- сприйняття необхідності співпрацювати з соціальним працівником;
- сприйняття необхідностей підтримувати зв'язки з біологічними родичами дитини;
- проведення вільного часу, інтереси та захоплення.

Під час проведення другої бесіди з кандидатами в прийомні батьки, соціальним працівником на основі побажань батьків і оцінки їхньої спроможності, визначається попередня спеціалізація майбутньої прийомної сім'ї.

Відповідно до міжнародної практики класифікувати прийомні сім'ї можна за такими ознаками:

- вік прийомної дитини;
- термін перебування дитини в прийомній сім'ї;
- кількість прийомних дітей;
- складність випадку. [63].

За ознакою (вік дитини) прийомної сім'ї спеціалізуються на вихованні дітей:

- раннього віку (до 3-х років);
- дошкільного віку (від 3-х до 7-ми років);
- молодшого шкільного віку (від 7-ми до 12-ти років);
- старшого шкільного віку (від 12-ти до 18-ти років).

За ознакою термін перебування дитини в сім'ї можна виділити: [21].

- прийомні сім'ї „невідкладного влаштування” (дитина влаштовується у прийомну сім'ю негайно за наявності надзвичайних обставин. Наприклад, у випадку небезпеки для її життя і здоров'я, насилля в сім'ї тощо);
- прийомна сім'я тимчасового влаштування (дитина влаштовується на певний термін. Наприклад, дитина з особливими потребами розміщується у прийомну сім'ю на період відпустки батьків або у випадку важкої хвороби батьків, опікунів чи піклувальників до повернення їх працездатності);
- довготривалого перебування (дитина влаштовується у прийомну сім'ю до досягнення нею повноліття);
- перехідного поселення (досвідчена прийомна сім'я бере на виховання дитину на період її адаптації у випадку смерті батьків і пошуку прийомної сім'ї довготривалого перебування).

За ознакою складності випадку (стан здоров'я дитини чи юридична ситуація) прийомні сім'ї спеціалізуються на вихованні дітей:

- з особливими потребами;
- важкохворих;
- ВІЛ-інфікованих;
- які мають хімічну залежність;
- випускників інтернатних закладів;
- дітей разом з їхніми неповнолітніми матерями.

Спеціалізація узгоджується на Комісії фахівців з питань сімейної форми опіки. При визначенні спеціалізації прийомної сім'ї враховуються побажання батьків, береться до уваги їхня точка зору щодо потенційного виховання.

Ухвали коригуються у ході підготовки кандидатів. Остаточне рішення щодо того, якою буде прийомна сім'я і яку саме дитину буде влаштовано, приймається після проходження курсу підготовки [36].

Далі соціальний працівник відвідує помешкання потенційних батьків, зустрічається з рекомендувачами кандидатів у прийомні батьки, перевіряє усю надану та зібрану інформацію. У той же час психолог погодить співбесіду із потенційними прийомними батьками і останні відвідують тренінг для кандидатів. Далі справа щодо утворення прийомної сім'ї передається до опікунської ради. Рекомендації якої протоколюються і подаються на остаточне вирішення до районної адміністрації. За розпорядженням районної адміністрації кандидати у прийомні батьки отримують статус „прийомних”. Одночасно з цим може прийматися рішення про передачу у прийомну сім'ю дитини на виховання і спільне проживання.

На підставі розпорядження голови райдержадміністрації (міськвиконкому) про надання сім'ї статусу прийомної та передачу дитини на виховання і спільне проживання, складається і підписується угода про передачу у прийомну сім'ю дитину (дітей) на виховання, спільне проживання. Після підписання угоди розпочинається тимчасове утримання прийомної дитини в сім'ї.

Пошук та підготовка кандидатів у прийомні батьки нелегка й клопітка справа, але дуже необхідно оскільки допомагає розв'язувати проблему сирітства. Безпосередня робота з прийомними батьками допомагає зняти тривогу, напруження, страх перед незвіданим. [19].

При виявленні інформації про дитину, яка потребує соціальної опіки, соціальний працівник з'ясовує її місце проживання, причину бездоглядності

або неможливості подальшого перебування дитини у біологічній сім'ї чи родичів.

Питання про влаштування дитини у прийомну сім'ю як форму державної опіки узгоджується з органами опіки і піклування районної держадміністрації [47].

Підготовка дитини є необхідним етапом процесу влаштування у прийомну сім'ю. Існують такі рівні підготовки дитини:

- мотиваційний;
- емоційний;
- когнітивний;
- поведінковий.

Готуючи дітей до переходу в прийомну сім'ю, необхідно з'ясувати, які страхи та неприємності перенесла дитина в минулому. Діти, які не хочуть повертатися до своєї сім'ї висловлюють більшу готовність до переходу у прийомну сім'ю. Чим сильніше зв'язки дитини з рідною сім'єю, тим така готовність менше.

Ведучи роботу з дітьми у плані підготовки їх переходу в прийомну сім'ю, необхідно бути обережним і тактовним, аби дитина не хвилювалася щоденно чекаючи дорослих, які її заберуть у сім'ю. Починаючи підготовку дитини, доцільно з'ясувати її ставлення до сім'ї як до найближчого сімейного оточення, а також довідатися, що очікує дитина від сім'ї.

Добираючи для дитини потенційну прийомну сім'ю, варто враховувати її найпринциповіше побажання. Наприклад, дитина хоче жити у сім'ї, де крім неї ще будуть діти, або вона хоче жити у приватному будинку поруч з річкою, іноді обов'язковою умовою дитина називає наявність хатніх або свійських

тварин тощо. Як правило, сформовані уявлення дитини про сім'ю не мають таких „вимог”, яких не можна було б враховувати. На нинішньому етапі, коли прийомні сім'ї тільки формуються, можливі, звичайно, певні труднощі. Але у подальшому соціальний працівник з банку даних на потенційних прийомних батьків зможе відібрати такі сім'ї, які б максимально відповідали уявленням дитини. [36].

Проголошена Європейською Асоціацією Прийомних сімей Хартія турботи про дітей у прийомних сім'ях визначає основні напрями, які слід враховувати при передачі дітей на утримання і виховання до прийомних сімей:

- незаперечною умовою має бути висока якість виховання у сімейному оточенні;
- виходити з того, що інтереси дитини або підлітка є пріоритетними при визначенні прийомної сім'ї;
- поважати та враховувати етнічне та культурне походження, релігію та рідну мову дітей, підлітків, їх батьків та прийомних батьків;
- брати до уваги стать, темперамент, стан здоров'я дітей та підлітків при направленні їх до прийомної сім'ї;
- забезпечувати безперервність процесів у житті дітей та підлітків (освітній процес, розвиток особи, фізичний та розумовий розвиток);
- встановлювати тісне партнерство прийомних батьків, соціальних працівників, організацій, що забезпечують направлення дитини у прийомну сім'ю;
- обов'язково враховувати професійний статус прийомних батьків;

- повсякчасно забезпечувати прийомних батьків та соціальних працівників необхідною інформацією та здійснювати їх фахове навчання;
- постійно підтримувати кожну молоду людину, що залишає прийомну сім'ю і в подальшому;
- надавати підтримку усім дітям прийомних батьків [30].

Основна умова успішного влаштування дитини у прийомну сім'ю – наявність психологічного контакту між прийомними батьками та дитиною. Якщо при першій зустрічі у прийомних батьків виникають сумніви або негативне сприйняття дитини, краще відмовитися від подальших кроків і не сподіватися на те, що з часом щось зміниться. Завданням соціального працівника є виявлення таких сумнівів з метою їх обговорення з прийомними батьками та прийняття рішення взяти на виховання цю конкретну дитину. Краще, коли батьки відмовляться від влаштування конкретної дитини на етапі першого знайомства, ніж після того, як дитина почне звикати до них.

Організація знайомства та входження дитини в прийомну сім'ю має певні принципи та правила. Термін від першого знайомства прийомних батьків з дитиною до повного її входження у сім'ю може тривати від двох тижнів до одного місяця. Контакт з дитиною наладжується ненав'язливо, поступово. Першу зустріч слід організувати у невеликому приміщенні у звичному для дитини місці. Вона має тривати не більше 20 хвилин.

Важливішим елементом підготовки дітей до влаштування у їхню сім'ю прийомної дитини є створення альбому про свою сім'ю. У ньому діти відображають свої сподівання щодо прийомної дитини, розповідають про себе і свої інтереси тощо. Аналогічний альбом складають і прийомні діти і побажання щодо нової сім'ї [61].

Процес входження дитини у прийомну сім'ю дуже важливий етап у створенні прийомної сім'ї, тому соціальний працівник повинен приділяти якомога більше уваги йому. Вчасно проведена бесіда, спостереження за дитиною сприятимуть кращому виживанню дитини, а це полегшить подальше виховання її батьками.

Отже, основними функціями соціального працівника на всіх етапах створення прийомної сім'ї є:

- відбір потенційних прийомних батьків та дітей;
- соціальне обслуговування прийомної сім'ї;
- посередницька робота між дитиною і батьками, прийомною сім'ю і державними структурами тощо.

Особливістю діяльності прийомних сімей є їх державне фінансування. Вихованці прийомних сімей перебувають на державному забезпеченні. Щомісячно батькам виділяються кошти на харчування вихованців, придбання для них одягу, взуття, медикаментів, предметів особистої гігієни, іграшок, книг, інвентарю й устаткування, а також кошти на оплату комунальних послуг. Фінансування проводиться із відповідних місцевих бюджетів. [28].

При створенні та функціонуванні прийомної сім'ї виникає чимало проблемних ситуацій, а тому важливо вчасно їх виявити. Для цього працівниками центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді проводяться соціальний супровід та оцінювання ефективності функціонування фостерних родин.

2.2. Соціальний супровід прийомної сім'ї

На етапі створення і функціонування прийомної сім'ї виникає багато різнопланових питань та проблем, а тому слід за кожною сім'єю закріпити соціального працівника (групу фахівців), які б допомагали та контролювали функціонування родини.

Згідно із Положенням про прийомну сім'ю, однією із умов забезпечення діяльності такої сім'ї є державна соціальна підтримка, що реалізується у формі соціального супроводу. Відповідно до Статті 15 Закону України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" завданням соціального супроводу є сприяння адаптації дитини в новій сім'ї, створення позитивного психологічного клімату в сім'ї, умов розвитку дітей з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини, забезпеченню оптимальних умов життя дитини та захисту її прав. Соціальний супровід є формою державної підтримки сім'ї в інтересах дитини.

Якщо розглядати модель надання соціальної допомоги сім'ї, яка бере на виховання дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, то, в першу чергу, соціальний супровід спрямований на вирішення проблемних питань життя та розвитку саме дитини. Проте, враховуючи потребу забезпечення нормальних умов сімейного оточення дітей, робота проводиться з батьками, з біологічними дітьми, соціальним оточенням сім'ї. [29].

Відповідно до Порядку здійснення соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу *соціальний супровід* - це вид соціальної діяльності, що передбачає надання спеціалістом (або групою спеціалістів) центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у співпраці з

фахівцями інших установ, організацій та закладів комплексу юридичних (правових), психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних, інформаційних послуг, спрямованих на забезпечення належних умов функціонування прийомної сім'ї. Метою соціального супроводу є захист та забезпечення дотримання прав та інтересів дитини, оптимальних умов її життя та розвитку з урахуванням потреб кожної дитини шляхом надання соціальних послуг прийомній сім'ї.

Порядок здійснення соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, затверджений наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, розроблений за результатами практичного впровадження такої форми соціальної роботи центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. [48].

Соціальний супровід прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу здійснюється штатними спеціалістами районних /міських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем проживання прийомної сім'ї. У випадку, коли за місцем проживання сім'ї немає центру ЦСССДМ, соціальний супровід здійснює міський або обласний центр. Соціальний працівник, який здійснює соціальне обслуговування дитини та сім'ї, соціальну опіку, є посередником між прийомними батьками та державними структурами, на які покладено вирішення питань життєзабезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування.

Така форма соціальної роботи виступає, з одного боку, як контроль за умовами виховання та утримання, з другого боку - як система дієвої допомоги у вирішенні життєвих проблем сімей, які виховують дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Термін «соціальний супровід прийомної сім'ї» було введено в обіг після вивчення досвіду роботи соціальних працівників з фостерними сім'ями Великобританії у 1998 році. Організація соціального супроводу є особливістю функціонування прийомної сім'ї як форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [60].

В усіх країнах з досить розвинутою системою прийомних сімей працюють спеціальні соціальні служби, що організують роботу по підборі й підготовці прийомних батьків та здійснюють соціальний супровід прийомних сімей. При цьому з прийомною сім'єю працює не один, а два соціальних працівники (окремо для батьків та дитини). В Україні ж соціальний супровід здійснюють спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [55].

«Завдання соціального супроводу – сприяти адаптації дитини в новій сім'ї, створенню позитивного психологічного клімату в родині, умов розвитку дітей з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини, забезпечення оптимальних умов життя дитини та захисту її прав ...» - Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» Ст. 15.

Однією з функціональних ролей соціального працівника є налагодження контактів між прийомними батьками. Він має підтримувати їх, оскільки добре всіх знає і повинен уміти допомагати їм поділитися набутим досвідом в організації життєдіяльності прийомної дитини.

У теорії соціальної роботи з прийомними батьками існує багато шляхів їх підтримки соціальним працівником, зокрема:

- надання повної інформації про дитину та її минуле на початку влаштування;

- знати якомога більше про дитину та її проблеми з тим, щоб допомогти та спрямувати батьків на вирішення цих проблем;
- визнання власних дітей прийомних батьків частиною прийомної сім'ї;
- надання, у разі необхідності, додаткової допомоги для задоволення потреб дитини;
- допомога у встановленні контакту з рідною сім'єю дитини;
- координація реалізації плану соціального супроводу;
- допомога у вирішенні питань стосовно освіти та захисту здоров'я дитини.

Досвід функціонування прийомних сімей в Україні показує, що соціальні працівники, які працюють з такими сім'ями, можуть бути із різних організацій: інколи – це працівники держадміністрації, інколи соціальні педагоги школи або дитячого садка. Проте доцільніше, щоб із прийомною сім'єю працювали спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [27].

Саме вони складають план соціального супроводу – план спільних дій соціального працівника та прийомних батьків щодо соціалізації прийомних дітей та підтримки прийомної сім'ї.

Для прийомної дитини план соціального супроводу складається за такими напрямками:

1. *Економічний супровід* – діяльність спрямована на підтримку матеріального благополуччя прийомної дитини. Передбачає дотримання своєчасності державних виплат на утримання дитини в прийомній сім'ї та пошук додаткових ресурсів для вирішення актуальних проблем дитини, підтримки її здоров'я, процесу навчання та розвитку.

2. *Юридично-правовий супровід* – діяльність спрямована на дотримання державних гарантій стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які влаштовані до прийомної сім'ї, а також здійснення заходів із захисту їхніх прав та інтересів.

3. *Психологічний супровід* – проведення комплексу заходів з реабілітації, перенаучіння та ресоціалізації прийомних дітей в сім'ях. Для цього можуть використовуватись такі форми роботи: моніторинг психічного стану та розвитку дитини, психодіагностика, психокорекція, психотерапія, консультування, організація та проведення тренінгів.

4. *Медичний супровід* – діяльність спрямована на вирішення питань охорони здоров'я прийомної дитини та сім'ї.

5. *Педагогічний супровід* – діяльність спрямована на вирішення питань навчання прийомних дітей та здобуття ними освіти. [63].

Стосовно прийомної сім'ї план супроводу буде складатися з таких основних блоків:

- Економічний – включає в себе контроль за своєчасним отриманням прийомними батьками коштів на утримання прийомної дитини в сім'ї, контроль за своєчасним поданням прийомними батьками фінансових звітів, пошук додаткових ресурсів для задоволення потреб прийомної сім'ї.
- Моніторинг стану прийомної сім'ї – включає в себе спостереження за психологічним станом членів прийомної сім'ї, аналіз цих спостережень з метою попередження ускладнень, що можуть виникати в сім'ї. За результатами моніторингу вносяться поточні корективи в план супроводу прийомної сім'ї. Моніторинг здійснюється методом

відвідувань, телефонних контактів, організації у службі зустрічей всіх членів сім'ї.

- Консультативний, методично-навчальний – включає надання консультацій з різних напрямків знань щодо функціонування прийомної сім'ї; здійснюється згідно плану та за запитом членів сім'ї. Він охоплює такі напрямки – медичний, юридично-правовий, соціальний, педагогічно-виховний. Формами його реалізації є надання необхідної інформації, проведення консультацій, груп взаємопідтримки, організація індивідуальних та групових форм навчання з метою підвищення виховного потенціалу.
- Психологічний (за потребою) – включає в себе систему заходів, спрямованих на корекцію соціально-психологічного клімату прийомної сім'ї [9].

Спочатку план соціального супроводу розробляється на перший місяць життя дитини в сім'ї, де враховуються найбільш гострі проблеми, що потребують термінового вирішення, далі на основі отриманої базової інформації складається план роботи на півріччя. Лише після тривалого перебування дитини в прийомній сім'ї можна розробити щорічний план соціального супроводу. До складання плану залучаються батьки, учителі (вихователі), медичні працівники, які працюють з дитиною.

У процесі дослідження нами було встановлено, що окрім планів соціального супроводу соціальний працівник, який працює з сім'єю, веде щоденник роботи, визначаючи окремі проблеми та питання, які вирішуються в ході соціального супроводу. До таких форм роботи відносяться: зустріч з батьками, дитиною, телефонна бесіда, відвідування сім'ї, організація консультування спеціалістами тощо. Зафіксовані моменти соціальної роботи з

сім'єю дають змогу простежувати виникнення та шляхи подолання кризових ситуацій у родині, крім того демонструють практичну роботу соціального працівника в ході реалізації соціального супроводу [13].

Якщо ж аналізувати всю роботу центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, то слід виділити такі основні функції:

1. визначення соціального працівника, який буде здійснювати супровід;
2. затвердження основного індивідуального плану соціального супроводу;
3. надання всіх необхідних документів;
4. консультування батьків та дітей;
5. координація роботи з різними установами та фахівцями;
6. надання інформаційних послуг.

Районні, міські та районні у містах центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді узагальнюють інформацію стосовно здійснення соціального супроводу прийомної сім'ї й подають до обласного центру, який відповідно надає її до державного.

Термін здійснення соціального супроводу прийомних сімей визначається індивідуально, але не менше 0,6 року [12].

Підставою припинення соціального супроводу є позбавлення сім'ї юридичного статусу прийомної або дитячого будинку сімейного типу, зафіксоване рішенням місцевого органу виконавчої влади, або вибуття дитини із сім'ї. За результатами здійснення соціального супроводу прийомної сім'ї готується звіт про підсумки соціального супроводу, що містить визначення причин завершення соціальної роботи з сім'єю.

Припинення соціального супроводу прийомної сім'ї фіксується наказом директора центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з обґрунтуванням підстав.

Соціальний супровід передбачає контроль за належним виконанням прийомними батьками батьківських обов'язків, що відповідно до Сімейного кодексу України прирівнюються до обов'язків біологічних батьків щодо розвитку та виховання дитини (статті 150, 256-2). Проведення підготовчого етапу створення прийомної сім'ї/дитячого будинку сімейного типу, перевірка інформації про батьків спрямовані, безперечно, на відбір кандидатів, що належним чином будуть виконувати свої обов'язки, проте стовідсотково гарантувати цього неможливо. Тому, окрім надання соціальної допомоги сім'ї та дитині, соціальний працівник, як особа, яка постійно контактує із родиною, виступає захисником прав дитини.

Порядком здійснення соціального супроводу прийомних сімей та передбачені специфічні умови при наданні соціальних послуг, спрямовані, у першу чергу, на виявлення неналежного виконання прийомними батьками своїх обов'язків. Формами перевірки забезпечення дотримання прав прийомної дитини, попередження жорстокого поводження та насильства над нею, які мають право здійснювати соціальні працівники в ході соціального супроводу, є відвідання сім'ї без попередження заздалегідь, рекомендується такі візити здійснювати не менше 3-х разів протягом першого року діяльності прийомної сім'ї. [22].

У разі, коли прийомні батьки неналежним чином виконують свої обов'язки відповідно до угоди про передачу дитини на виховання або відмовляються від співробітництва з соціальним працівником, директор центру має право, без

попереднього погодження з батьками, провести соціальне інспектування прийомної сім'ї.

У випадку підтвердження фактів неналежного виконання прийомними батьками обов'язків стосовно дітей і відсутності відповідного реагування на виправлення ситуації, якщо виникає загроза життю та здоров'ю дитини, соціальний працівник негайно інформує про це службу у справах неповнолітніх і здійснює заходи щодо захисту прав дитини. Спеціалісти служби у справах неповнолітніх та соціальний працівник забезпечують необхідні заходи щодо захисту прав дитини, незалежно від того прийомна вона чи рідна. Результатом є вилучення дитини із прийомної сім'ї, притягнення батьків до кримінальної або адміністративної відповідальності, скасування рішення про створення прийомної сім'ї.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Упровадження інноваційних моделей соціальної роботи з дітьми – актуальна й відповідальна справа. Вона потребує нового бачення сенсу професійної діяльності, розробки нових технологій роботи, нових методик оцінювання досягнутого результату.

Щодо актуального стану державної соціальної політики України у контексті регулювання соціальної роботи із сім'ями заміщувальної опіки, то сьогодні вона демонструє потребу в створенні і юридичному визначенні єдиного механізму державної системи соціального захисту дітей даної категорії. І хоча держава здійснює повне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, законодавчо регулює рівень допомоги на утримання таких дітей, що не може бути нижчим за встановленні мінімальні стандарти і має забезпечувати кожній дитині рівень життя, необхідний для повноцінного фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку.

Існує необхідність відповідного науково-методичного забезпечення динамічного розвитку прийомних сімей в Україні, удосконалення технології створення прийомних сімей: від процесу пошуку потенційних прийомних батьків до прийняття рішення про передачу дитини на виховання та технології соціального супроводження вже створених сімей.

РОЗДІЛ 3.

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї

3.1. Оцінювання ефективності функціонування прийомної сім'ї

Оцінювання ефективності функціонування прийомної сім'ї є формою державного впливу на розвиток та виховання дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Оцінювання не є формальним контролем, спрямованим на пошук негативу, це постійний пошук найоптимальніших шляхів виховання конкретної дитини в конкретній сім'ї.

Процес оцінювання ефективності опіки складається з декількох етапів і починається задовго до моменту створення прийомної сім'ї [32.С.68].

Він є одним з елементів та логічним продовженням соціального супроводу, що допомагає визначити позитивні і негативні аспекти роботи та, в свою чергу, коригувати методики та форми соціальної роботи з сім'єю.

Перший етап оцінювання – оцінка потенційних можливостей кандидатів у прийомні батьки, тобто їх спроможність утримувати і виховувати дитину-сироту. Цей вид оцінювання починається відразу після того, як прийомна сім'я виявить бажання взяти на виховання дитину-сироту. Це оцінювання передбачає збір даних на кожного з кандидатів у прийомні батьки щодо його стану здоров'я, особистих якостей, основних соціально-демографічних характеристик, зустріч соціального працівника з дорослими членами сім'ї та дітьми. Таке оцінювання до моменту створення сім'ї дозволяє уникнути негативних результатів функціонування прийомних сімей у майбутньому.

На етапі влаштування дитини у прийомну сім'ю проводиться формуюче оцінювання розвитку й виховання дитини. Воно полягає у зборі інформації за формою «Базова інформація про дитину, влаштовану у прийомну сім'ю», яка містить критерії оцінювання ефективності розвитку і виховання дитини в прийомній сім'ї.

Наступним кроком оцінювання є *поточне оцінювання*, що проводиться через місяць та через півроку після влаштування дитини у прийомну сім'ю. На цих етапах аналізується процес адаптації дитини у прийомній сім'ї та коригується план соціального супроводу.

Описані вище етапи оцінювання проводяться з метою отримання базової інформації про дитину і оптимізації плану соціального супроводу прийомної сім'ї [32.С.69-70].

Залежно від ситуації термін початку першого поточного оцінювання може варіюватися від трьох тижнів до трьох місяців влаштування дитини. Воно дає змогу визначити актуальність і доцільність запропонованих спеціалісту підходів та можливих варіантів соціального супроводу і вирішення проблем дитини.

Наступне оцінювання ефективності виховання дитини проводиться через півроку після її влаштування в сім'ю. Від першого воно відрізняється тим, що за його результатами тепер оцінюється роль сімейного впливу на розвиток і виховання дитини, ефективності догляду та виховання дитини батьками. Оцінюються всі складові плану соціального супроводу за винятком тих, що втратили актуальність [23.С.63].

Найважливішим оцінюванням функціонування прийомної сім'ї є *щорічне обстеження*, яке передбачає оцінювання розвитку і виховання дитини, стану

опіки прийомної сім'ї, виконання державними органами своїх функцій стосовно дитини.

Щорічне обстеження прийомних сімей здійснюється соціальним працівником разом з представниками державної адміністрації, наприклад, представниками відділу у справах сім'ї та молоді, освіти, депутатами районної чи міської ради. Мета обстеження – оцінювання ефективності опіки дитини у прийомній сім'ї та рівень виконання плану соціального супроводу з боку державних структур. Термін проведення обстеження – кінець кожного календарного року.

Щорічне обстеження прийомних сімей складається з двох частин:

I. оцінювання ефективності функціонування прийомної сім'ї;

II. оцінювання розвитку і виховання дитини у прийомній сім'ї [32.С.66].

Методика оцінювання ефективності функціонування прийомної сім'ї ідентична методиці оцінювання, яка проводиться через півроку після влаштування дитини в сім'ю.

Основні питання ефективності опіки побудовані на матеріалах попереднього оцінювання. Відповіді на запитання дозволяють простежити тенденції у різних аспектах функціонування прийомної сім'ї. Відповіді на перші шість позицій дають можливість уточнити дані, які вже отримані, інші позиції стосубтьсю нової інформації про прийомну сім'ю та дитину в ній [30.С.58].

Нижче наводимо перелік питань для оцінювання ефективності прийомної сім'ї:

1. Прізвище прийомних батьків.
2. Адреса.
3. Номер телефону.

4. Імена, рік народження власних дітей, що проживають в сім'ї.

5. Стисла інформація про прийомних дітей:

Прізвище і рік народження прийомних дітей, що проживають в прийомній сім'ї.

5.2 Зміни, що стались в сім'ї за період після останньої перевірки:

влаштування нових прийомних дітей – ім'я дитини, рік народження, дата влаштування в сім'ю, вихід з сім'ї – дата та причина.

6. Важливі зміни у житті прийомної сім'ї: народження дитини, непередбачені обставини, безробіття, проблеми здоров'я, зміни у доходах.

7. Вплив подій, що стались, на стан прийомних дітей.

8. Взаєморозуміння між прийомними батьками та дитиною (з кожним із батьків).

9. Взаємосприянтя прийомних батьків і дитини (з кожним із батьків).

10. Позитивний або негативний вплив прийомних батьків (кожного окремо) на прийомну дитину.

11. Взаєморозуміння між іншими членами прийомної сім'ї (не батьками) і дитиною (з кожним членом сім'ї).

12. Позитивний або негативний вплив прийомних батьків (кожного окремо) на прийомну дитину.

13. Взаємосприянтя інших членів сім'ї і дитини (з кожним членом сім'ї).

14. Позитивний або негативний вплив інших членів прийомної сім'ї (кожного окремо) на прийомну дитину.

15. Яким чином прийомна сім'я вирішує складні ситуації, що стосується прийомної дитини (навести конкретні приклади).

16. У який спосіб прийомна сім'я розв'язує складні ситуації, що стосуються інших членів сім'ї (навести конкретні приклади).
17. Чи підтримує прийомна сім'я стосунки з кровними родичами дитини ?
18. Чи ведеться прийомними батьками щоденник розвитку дитини у прийомній сім'ї ?
19. Труднощі розвитку, виховання, поведінки дитини, що виникли протягом року.
20. Шляхи подолання труднощів, які передбачають прийомні батьки.
21. Інші проблеми прийомної сім'ї.

Щоб отримати відповіді на зазначені питання представник держадміністрації спільно з соціальним працівником з'ясовує з дорослими членами прийомної родини та прийомною дитиною, якщо її вік і рівень розвитку дозволяють це зробити.

За отриманими даними складається звіт у довільній формі, додержуючись структури оцінювання. У звіті не тільки наводяться факти та події, а й аналіз та висновки щодо позитивних і негативних тенденцій сім'ї. Головна складова звіту – пропозиції щодо покращення ситуації у прийомній сім'ї.

Оцінювання розвитку і виховання дитини у прийомній сім'ї передбачає широкий аспект напрямків стосовно здоров'я, виховання та розвитку дитини.

Запропонована Українським інститутом соціальних досліджень технологія оцінювання прийомної сім'ї складається з 8 розділів, у яких висвітлюються різні аспекти життєдіяльності прийомної дитини. Оцінювання, як правило, проводиться соціальним працівником і особою, яка не пов'язана з процесом соціального чи медичного супроводу (державні службовці, депутати

районної чи міської рад, запрошені спеціалісти). Залучення незацікавлених осіб дозволяє провести оцінювання більш ефективно і об'єктивно [32.С.42-48].

Оцінювання стану дитини проводиться за наявними даними про дитину. Крім запитань, що дозволяють з'ясувати проблеми розвитку, виховання, поведінки дитини пропонується дати відповіді на запитання, які допоможуть визначитися, хто і що саме може зробити для вирішення тієї чи іншої проблеми. За результатами проведеного оцінювання вносяться пропозиції про подальшу роботу з дитиною у зв'язку з певними потребами, виконавці і терміни її виконання (доповнення до плану соціального супроводу).

Перший розділ оцінювання стану дитини називається «Здоров'я дитини». Відповіді на запитання цієї частини дають змогу виявити проблеми стосовно здоров'я та розвитку дитини. Проте слід пом'ятати, що прийомні батьки не завжди звертають увагу на деякі незначні проблеми. Здебільшого увага акцентується на здоров'ї дитини у тому випадку, коли спостерігаються більш серйозні хвороби. Завдання спеціаліста, який оцінює стан здоров'я дитини, - виявити відхилення у здоров'ї, що з тих чи інших причин зостаються поза увагою батьків.

Другий розділ стосується освіти дитини. Головним завданням прийомних батьків та соціальних працівників в цьому плані є забезпечення дитини на момент виходу з сім'ї достатнім рівнем освіти, щоб вона була конкурентноспроможною на ринку праці. Безумовно, передовсім слід враховувати особисті здібності та професійну орієнтацію дитини. І для досягнення найкращих результатів, для блага самої дитини необхідно об'єднати зусилля сім'ї та працівників освіти. З цією метою у позиціях щодо професійного визначення можна працювати в напрямі покращення якості освіти дитини або посилення зацікавленості в освіті. Для цього слід

використовувати потенціал педагогів. Окремі позиції розділу стосуються загального рівня розвитку дитини: участь у роботі позашкільних закладів, фізичний розвиток тощо.

Третій розділ – «Самоусвідомлення дитини». Причиною підвищеної уваги до проблеми розвитку самоусвідомлення є те, що прийомні діти пережили втрату рідних і близьких, зазнали, як правило, не один раз психологічних травм, у багатьох випадках втратили зв'язки з кровними родичами. Тому дуже важливо підтримувати у дитини власне самоусвідомлення, зокрема, що стосується її національності, рідної мови, а також позитивного іміджу.

У розділі «Сім'я та коло спілкування» розглядаються стосунки у прийомній сім'ї, зв'язки з кровними родичами. Принциповою позицією соціальних працівників є те, що вони сприяють налагодженню зв'язків прийомних батьків з кровними родичами. Такі зв'язки дозволяють дитині у дорослому житті мати додаткові чинники підтримки. Якщо прийомні батьки негативно ставляться до кровних родичів (здебільшого саме так і буває), соціальний працівник повинен допомогти їм усвідомити, що коли дитина стане дорослішою, вона сама зможе визначитися в цих стосунках.

Досвід переконує, що замовчування інформації про кровних родичів викликає у прийомної дитини нездоровий інтерес, вона починає сама розшукувати своїх батьків, що, на жаль, іноді може спричинити додаткові проблеми.

Розділ «Поведінка дитини у суспільстві» відбиває, по суті, характеристику, як дитина поводить себе у соціумі, чи адекватна її поведінка до оточення, чи може дитини керувати своїми емоціями, адекватно ставитися до дорослих і ровесників.

Розділ «Емоційний розвиток» передбачає питання, спрямованні на виявлення чинників і умов впливу на стосунки дорослих та дітей, на боротьбу зі страхами та емоційною неврівноваженістю дитини.

Окрема позиція у звіті стосується роботи з дітьми, які постраждали від насильства.

Останній розділ звіту «Розвиток здібностей дитини» висвітлює проблеми самообслуговування, виховання у неї елементарних навичок самостійного життя, що адекватні її віку.

На підставі одержаної інформації, що передбачає відповіді на сформульовані запитання, складається підсумковий звіт «Оцінювання розвитку і виховання дитини у прийомній сім'ї».

Із звітом потрібно обов'язково ознайомити прийомних батьків, соціальних працівників, а в окремих випадках, і прийомних дітей, але лише у тому разі, якщо це дозволяють вік і розвиток дитини.

За даними аналізу заповнених розділів звіту можна з'ясувати ті проблеми, що потребують вирішення в кожному окремому випадку. Всі ці проблеми повинні бути включенні до плану соціального супроводу дитини на наступний рік.

Але, у разі виявлення невідповідності певним нормам виховання дитини у прийомній сім'ї, проводиться додаткова освітня робота з прийомними батьками. Якщо це не дасть позитивних результатів, районною держадміністрацією порушується питання щодо неможливості виховання конкретної дитини у конкретній прийомній сім'ї.

Звіт про результати щорічного поточного обстеження потрібно готувати у двох примірниках: один залишається в ЦСССДМ, другий у прийомних батьків [30.С.68-69].

Зміст звіту оцінювання розвитку і виховання дитини у прийомній сім'ї в основному збігається із «Базовою інформацією про дитину, влаштовану у прийомну сім'ю». Дані «Базової інформації» є точкою відліку змін, що сталися із дитиною під час її перебування в прийомній сім'ї. Позитивні зміни свідчать про ефективність функціонування прийомної сім'ї негативні тенденції дають аргументи визнати її неефективність.

Формулюючи висновки щодо ефективності опіки слід враховувати вікові зміни організму дитини. Наприклад, у підлітковому віці спостерігається підвищена конфліктність, але це не є наслідком неправильних дій батьків – вона викликана віковою особливістю.

Тобто для правильного висновку щодо ефективності опіки потрібно не просто констатувати факти та порівнювати результати, а аналізувати матеріали, надані спеціалістами.

Ефективність опіки може оцінюватися на підставі даних аналізу щорічного обстеження прийомних сімей за формою «Оцінювання розвитку і виховання дитини у прийомній сім'ї». Головним показником ефективності опіки будуть позитивні тенденції у розвитку та вихованні дитини. Ці тенденції визначаються після першого року перебування дитини у прийомній сім'ї через порівняння результатів опитування під час заповнення форми «Базова інформація про дитину, влаштовану у прийомну сім'ю» та даних щорічного обстеження «Оцінювання розвитку і виховання дитини у прийомній сім'ї». Інструментарії цих двох опитувань побудовані таким чином, щоб забезпечити порівнянність результатів розвитку та виховання дитини.

Після другого і наступних років перебування дитини у прийомній сім'ї лінка ефективності проводиться методом порівняння відповідей попереднього року з наступним [32.С.60].

Таким чином, для проведення оцінки функціонування прийомної сім'ї використовують такі показники:

- Стан здоров'я всіх членів родини;
- Дотримання особистих прав;
- Забезпечення майнових та житлових прав;
- Рівень досягнень в освіті, соціалізація дитини;
- Здатність сім'ї виховувати нерідну дитину.

Якщо визначені показники не будуть задоволені, то слід говорити, що така прийомна сім'я не може функціонувати.

3.2. Порівняльна оцінка розвитку дітей-сиріт двох форм утримання

Наше дослідження мало на меті довести, що розвиток дитини-сироти відбувається ефективніше у прийомній сім'ї, а ніж у будинку-інтернаті на прикладі прийомній сім'ї, яка проживає у смт Градизьк, Глобинського району, Полтавської області та Будинку-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, ім. Н.К. Крупської м. Полтави.

Діти, які лише рік проживають у прийомній сім'ї, раніше перебували на вихованні у зазначеному вище закладі, а тому дослідження відбувалося у порівнянні, за такими основними показниками як: психологічний стан дитини, стан здоров'я, навички самообслуговування, результати навчання, плани на майбутнє. Для цього застосовувалися наступні методи:

- Теоретичного рівня – індукція, дедукція, синтез, узагальнення, аналогія, формалізація тощо.

- Емпіричного рівня – опитування (в тому числі експертів), аналіз документів, проєктивні методики, спостереження, статистичні методи обробки інформації, математичні методи.

Для з'ясування *психологічного стану* дитини нами застосовувався тест «Дім. Дерево. Людина» та розроблений бланк спостереження за поведінкою дитини.

«Дім. Дерево. Людина.» - один із самих відомих проєктивних методів дослідження психологічного стану дитини, був запропонований Дж. Буком у 1948 році. Тест можна використовувати не лише для дослідження дітей, а й дорослих. Хід проведення дослідження наступний: досліджуваному пропонується намалювати дім, дерево та людину.

При використанні тесту «Дім. Дерево. Людина» ми просили дітей виконати все в одному малюнку, в одній темі. Вважається, що взаємодія між будинком, деревом та людиною являє собою зорову метафору. Якщо привести весь малюнок в дію, то цілком можливо примітити те, що дійсно проходить в даний час у житті досліджуваного.

Особливим способом інтерпретації може виступати порядок, в якому виконується малюнок. Якщо першим намальоване дерево – це означає, що основне для дитини – життєва енергія, якщо дім – безпека, успіх.

Важливим є колір, яким виконується робота, інколи дослідник навмисне дає можливість дитині малювати все в одному тоні, щоб краще роздивитися штрихи, виправлення, доповнення, які вона робить в ході малювання.

Кожна намальована деталь малюнка відображає ставлення досліджуваного до того чи іншого явища, події, предмету, інших людей, бачення себе в суспільстві в цілому та окремій соціальній групі зокрема.

Навіть, намальована пора року, погода може трактуватися як стан дитини у цю хвилину.

Розміщення всього малюнку на аркуші дозволяє досліднику проаналізувати ставлення дитини до минулого, теперішнього, зробити припущення щодо її майбутнього.

Різні доповнення, виправлення тільки збільшують можливість точного аналізу психологічного стану досліджуваного.

Даний тест використовується нами разом з іншими методами дослідження, що збільшує ефективність останніх.

За результатами тестування та спостереження ми зробили висновок, що діти із прийомної сім'ї (Людмила та Ірина, 9 років) проявили себе мало захищеними та залежними від прийомних батьків, але здатні до рівноваги з оточуючим середовищем, швидко йдуть на контакт із незнайомими людьми, досить рішучі та гіперактивні у вирішенні поставлених задач (додаток А).

У дітей відсутні страхи та фобії, їм подобається більше бути з іншими дітьми, а ніж на самоті, мають подруг серед дітей із сусідніх будинків, не мають труднощів у спілкуванні, товариські з усіма та користуються повагою як серед однолітків, так і у старших за віком, їм подобається допомагати батькам по господарству, охоче у свій вільний час читають художні книги, люблять ліпити різні фігурки із пластиліну.

Діти із будинку-інтернату (Марина, 9 років та Володимир, 7 років) проявили себе неврівноваженими, занадто збудливими, підозрілими: Марина боїться темряви, а тому часто прокидається вночі; Володимир досить прив'язаний до виховательки, легко піддається сторонньому впливу; вони прагнуть до усамітнення, важко ідуть на контакт, не мають ніяких уподобань, окрім перегляду телепередач (додаток А).

Отже, психологічний стан дітей одного соціального положення, приблизно одного віку, але які виховуються в умовах сім'ї та інтернату достатньо різний, що може переконливо довести, що родина, навіть прийомна, здатна за короткий термін підвищити самооцінку дитини, вплинути на характер, уподобання тощо.

Наступний показник ефективності функціонування прийомної сім'ї – *загальний стан здоров'я* дітей, які там проживають. Нами він визначався за допомогою зробленого аналізу медичних карток, а також опитування дільничного лікаря та медсестри (у будинку-інтернаті).

Під час проживання прийомних дітей у будинку-інтернаті ними були перенесені такі захворювання як грип, ангіна, вітрянка, педикульоз та інші (всього близько 10 захворювань), організм був ослаблений постійним авітамінозом. В той час, за рік проживання у прийомній сім'ї лише двічі перехворіли легкими респіраторними захворюваннями, які були пов'язані зі зміною погодних умов. Їм були зроблені усі необхідні у цьому віці щеплення. Діти не страждають енурезом та ніколи не мали алергічних проявів, їх фізичний розвиток відповідає віку.

Діти-сироти, які проживають у будинку-інтернаті ослаблені недостатньою кількістю вітамінів та постійними інфекційними захворюваннями, часто хворіли педикульозом. Їм зроблені всі необхідні щеплення та постійно ведеться контроль за станом здоров'я. Марина досить часто звертається за порадами до психолога. Інколи на тілі Володимира з'являються синці від сутичок з іншими хлопцями (додаток Б).

Робимо припущення, що стан здоров'я дітей, які проживають в сім'ї та інтернатному закладі прямо пропорційно залежить від догляду за ними старших осіб, кількості дітей у мікрогрупі, вчасному виявленні перших

симптомів хвороби, профілактики на ранніх стадіях захворювання, достатньої кількості медикаментів на одну дитину та вдалому їх застосуванні.

Навики до самообслуговування є спільними як для прийомних дітей, так і для дітей з інтернатного закладу:

- ✓ їдять, користуючись виделкою або ложкою;
- ✓ слідкують за дотриманням правил особистої гігієни;
- ✓ використовують речі за призначенням;
- ✓ вміють самостійно прати та прибирати;
- ✓ можуть самостійно здійснювати невеликі покупки;
- ✓ у разі екстрених випадків викличуть на допомогу необхідні служби та ін.

Суттєвою різницею між дітьми із сім'ї та інтернату є вміння розпоряджатися отриманими коштами: перші – використовують їх з метою покупки тих речей, які їм є дійсно необхідними, вміють заощаджувати, робити покупки для родини, другі – одразу ж витрачають їх на придбання солодощів, іграшок, одягу – того, чого їм не вистачає у повсякденному житті, нерідко ці гроші здобувають за допомогою крадіжки.

Окрім того, нами було встановлено, що дітей порівняльних форм опіки відрізняє і те, що діти в сім'ї бачуть родинний стиль поведінки (турботу про ближнього, взаємоповагу та підтримку), це в подальшому допоможе їм у влаштуванні особистої сім'ї та побуту; інтернатні ж діти – будують в майбутньому ту модель поведінки, якої дотримувалися все життя (усамітнення, захоплення території, крадіжки, замкнутість у своєму «маленькому світі»).

Рівень успішності у навчанні досліджувався за допомогою аналізу щоденників та табелів успішності дітей, а також опитування вчителів з таких

предметів як українська мова, математика та географія. Ці дані відображені у вигляді графіка (додаток В).

Прийомні діти: Людмила – має схильність до точних наук та природничих наук, а тому по математиці та географії має більш високий рівень успішності, а ніж з української мови.

Ірина має здібності гуманітарного нахилу, у неї тільки відмінні оцінки з української мови, але добрі по математиці та географії. Ці здібності вона проявляла ще у школі-інтернаті, але тоді їй ніхто не допомагав у навчанні.

Діти з будинку-інтернату: Марина – в цілому має середній рівень успішності з досліджуваних предметів, але не віддає переваги жодному з них.

Володимир навчається незадовільно, особливо важко засвоює математику, інколи не може розв'язати самостійно домашні завдання, потребує стороннього контролю та підтримки у навчанні.

Аналізуючи показники стану навчання, робимо висновок про те, що вони пропорційно залежні від умов проживання, морально-психологічного стану як самої дитини, так і навколишнього соціуму. Прийомні батьки відіграють важливу роль у розвитку здібностей дітей, які проживають у їх сім'ї. У ході дослідження ми з'ясували, що це, перш за все:

- сприятливі матеріально-побутові умови (окреме робоче місце для навчання, підручники, додаткова література);
- постійна безпосередня, індивідуальна допомога у навчанні;
- концентрації уваги батьків на окремо взятій дитині;
- уміле поєднання батьками методів заохочення, переконання, особистого прикладу, а іноді примусу чи покарання.

Рівень успішності у навчанні дітей, які проживають в інтернаті нижчий, оскільки там не виражені, а іноді відсутні вищезазначені показники.

Плани на майбутнє. Прийомні батьки Ф. мають на меті удочерити обох прийомних дітей, однак чекають, коли ті подорослішають і зможуть самостійно зробити власний вибір. Дівчата хочуть успішно закінчити школу, обоє мріють навчатися у ВУЗі, одна на вчителя, інша – на продавця. Прийомних батьків називають татом та мамою, люблять ходити в гості до дідуся з бабусяю, своє майбутнє пов'язують лише з цією сім'ю.

Діти з інтернату хочуть потрапити в родину, прагнуть, щоб їх усиновили. Всі їх мрії і сподівання пов'язані тільки з цим бажанням. Окрім того, Марина, після закінчення школи впевнена, що буде навчатися далі, але ще не вирішила, яку професію буде опановувати. Володимир намагається навчатися краще, щоб у майбутньому сподобатися тим людям, які його візьмуть в свою сім'ю, але конкретних планів не буде.

3.3. Практичні рекомендації

1. Вищому органу законодавчої влади, підготувати та прийняти Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 року № 2342-IV у новій редакції, де передбачити активне використання банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також про сім'ї потенційних усиновителів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів; сприяти у додатковому фінансуванні на розвиток господарства сім'ї через систему грантів та цільових допомог; реформувати

систему державної опіки: відмовитися від будинку-інтернату як її основної форми; сприяти розбудові соціального житла для цієї категорії дітей.

2. Обласним державним адміністраціям, головним управлінням праці та соціального захисту населення, центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

- вчасно виявляти дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування для підтримки їх з боку держави;
- у всіх засобах масової інформації активно вести пропаганду прийомні сім'ї як благодійну справу та найефективнішу форму опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- створювати нові прийомні сім'ї з урахуванням недоліків попередньої роботи та у співробітництві з батьками, які вже виховують прийомних дітей;
- здійснювати постійний супровід дітей, які залишилися без піклування батьків незалежно від форми їх утримання та виховання;
- супровід прийомної сім'ї повинен здійснюватися як мінімум двома соціальними працівниками: перший працює з дитиною, другий – з прийомними батьками та їх найближчим оточенням, з залученням експертів та спеціалістів різних напрямків для вирішення різнопланових питань, що виникають у процесі утримання та виховання дітей;
- оцінку ефективності прийомної сім'ї проводити за всіма критеріями, її результати використовувати у подальшій роботі;
- опубліковувати статистику прийомних сімей для широкого вивчення проблеми.

3. Органам місцевого самоврядування, обласним державним адміністраціям:
- збільшити фінансування прийомних сімей (беручи до уваги інфляційні процеси) із залученням коштів благодійних фондів та грантів;
  - встановити мінімальну заробітну плату батькам, які виховують прийомних дітей у власній родині.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Оскільки прийомна сім'я є формою державної опіки над дітьми-сиротами, то частину функцій держава лишає за собою: матеріальне забезпечення, методична підготовка батьків. За законодавством нашої країни дані функції виконують центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Іншими словами, допомога у даній структурі трактується як супровід. Його основними завданнями є: захист прав та інтересів прийомної сім'ї; залучення різних видів додаткової допомоги за потребою.

Продовженням соціального супроводу є оцінка ефективності функціонування прийомної сім'ї. На даному етапі основними завданнями є:

- оцінка тенденцій розвитку і виховання прийомних дітей;
- оцінка ефективності опіки дитини прийомними батьками;
- коригування плану соціального супроводу прийомної сім'ї (за необхідності).

Під час соціального супроводу та оцінки ефективності функціонування прийомної сім'ї робиться висновок щодо подальшого існування сім'ї.

Проведене дослідження показало, що психологічний стан, стан здоров'я, рівень успішності у навчанні, навички до самообслуговування дітей-сиріт, які перебувають на утриманні та вихованні у прийомній сім'ї значно перевищують, а ніж у тих, що проживають в інтернатному закладі. А це, в свою чергу, прямопропорційно залежить від умов проживання, морально-психологічного стану як самої дитини, так і навколишнього соціуму.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та емпіричного дослідження обраної проблематики дозволяють зробити наступні висновки:

1. Сирітство є соціальним явищем, що притаманне людству на всіх етапах історичного розвитку. Воно існує незалежно від економічної, політичної ситуації в країні, рівня зайнятості населення. Насамперед, це явище формується під впливом збільшення наркозалежних та алкоголезалежних осіб серед молоді, ранньої вагітності та шлюбу, розлучень та смертності серед людей середнього віку тощо;

2. Для того, щоб полегшити долю сироти, в Україні створено велику кількість законодавчих актів, в яких є затвердженими механізми подолання феномену сирітства, а також діють міжнародні документи, які захищають права дитини; не зважаючи на продекларований в законодавстві пріоритет сімейного влаштування дітей, державні заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, продовжують займати чільне місце в системі утримання та виховання таких дітей, оскільки економічно є більш вигідними державі.

3. Школи-інтернати носять закритий характер, а тому є досить поширеною тенденція розвитку госпіталізму і депривації у дітей, які там утримуються та виховуються;

4. Оскільки державні заклади опіки втратили свою актуальність, то стає нагальною потреба у створенні інституту прийомної сім'ї. Його створення поліпшить умови розвитку дітей, які вже опинилися у скрутному становищі, а також допоможе частково запобігти поширенню сирітства в суспільстві;

5. Для кращого функціонування фостерної родини державою передбачені наступні заходи, щодо її підтримки: супровід та оцінка ефективності функціонування;

6. Для заміру ефективності функціонування прийомної сім'ї було проведене дослідження, яке показало, що психологічний стан дітей одного соціального положення, приблизно одного віку, але які виховуються в умовах сім'ї та інтернату достатньо різний, що може переконливо довести, що родина, навіть прийомна, здатна за короткий термін підвищити самооцінку дитини, вплинути на характер, уподобання тощо. Стан здоров'я дітей, які проживають в сім'ї та інтернатному закладі прямо пропорційно залежить від догляду за ними старших осіб, кількості дітей у мікрогрупі, вчасному виявленні перших симптомів хвороби, профілактики на ранніх стадіях захворювання, достатньої кількості медикаментів на одну дитину та вдалому їх застосуванні. Сприятливі матеріально-побутові умови, увага з боку прийомних батьків відіграють важливу роль у розвитку здібностей дітей, які проживають у їх сім'ї; рівень успішності у навчанні дітей, які проживають в інтернаті нижчий, оскільки там не виражені, а іноді відсутні вищезазначені показники; первинне завдання дітей-сиріт, які проживають в інтернаті – потрапити у повноцінну родину; в той же час, завдання дітей, які проживають у прийомній сім'ї – навчатися, здобути професію, створити сім'ю та ін.

Отже, прийомна сім'я - є найкращою альтернативою застарілій інтернатній системі, оскільки підтримує природний розвиток та виховання дитини, яка опинилася в скрутній життєвій ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антокольський М. В. Сімейне право: підруч. [Вид. 2-е, перероб. і доп.]. М. : МАУП., 2018. 336 с.
2. Архипова С.П. Компетентнісний підхід до професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Сер. 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Київ; Івано-Франківськ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. № 7, Ч. 1. С. 42–48.
3. Бартків О.С. До проблеми практичної підготовки соціальних педагогів. *Науковий вісник*, 2009. № 21. С. 71–75.
4. Бартків О.С. Соціально-педагогічна практика в школі-інтернаті. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. № 1. С. 58–68.=
5. Бевз Г. М. Соціально-психологічні чинники виникнення та розвитку прийомного батьківства: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. К., 2002. 21 с.
6. Борисова В. І. Наставництво – одна з форм соціальної та психологічної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавленим батьківського піклування, до самостійного життя. Актуальні проблеми приватного права : матеріали XVII наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 22 лют. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 16.

7. Власюк О.П. До проблеми професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету* (Серія: Педагогічні науки). 2011. № 1. 356 с.
8. Водяна О.В. Методичні основи формування професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою. *Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2015 № 19. С. 45–51.
9. Водяна О.В. Організація соціального супроводу сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 220–224.
10. Гриняк А. Б. Договірні зобов'язання з виконання робіт у цивільному праві України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. С. 10.
11. Гриняк А. Б. Особливості договірного регулювання приватноправових відносин. *Приватне право і підприємництво : збірник наукових праць*. 2018. Вип. 18 / редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України, 2018. С. 121.
12. Грищенко С. Розвиток інституту прийомної сім'ї: огляд міжнародного та національного досвіду. *Вісник представництва EVERYCHILD в Україні*. 2013. № 1. С. 18-22.

13. Деінституалізація та трансформація послуг для дітей : посібник з найкращих практик / під ред. Жоржетти Мюльгейр, Кевіна Брауні. 143 с.
URL: www.cam-z.org/biblioteka_11/socialnij_zaxis_49/deinstitalizac_53.html. (дата звернення: 02.12.2019).
14. Дитячий фонд ЮНІСЕФ Україна [Електронний ресурс]– Офіційний сайт Дитячого фонду ЮНІСЕФ Україна – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-15>
15. Дніпропетровщина вивчить британський досвід реформування інтернатів
URL:
http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=245197405.
16. Доля І. Упровадження ефективних форм виховання в системі державної та сімейної опіки: міжнародний досвід та уроки для України. URL : <http://old.niss.gov.ua/monitor/March08/04.htm>. (дата звернення: 02.12.2020).
17. Заблоцький А.Р. Особливості розвитку альтернативних форм державної опіки над дітьми на прикладі прийомної сім'ї. *Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2018. С. 45–47.
18. Заблоцький А.Р. Професійна готовність майбутнього працівника соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*. Серія: Педагогіка, 2019. № 12. С. 123–135.

19. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 6. Ст.147.
20. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 30. Ст. 142.
21. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоді» від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: [http://www search.ligazakon.ua](http://www.search.ligazakon.ua)
Соціальний супровід. URL:
22. Закон України: від 13.01.2005 № 2342-IV «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, прийомні батьки» URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
23. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. N 21/95. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20/95%D0%B2%D1%80>
24. Ігнатенко К.В. Особливості оцінки потреб прийомних сімей у процесі соціального супроводу. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 10. С. 25–28.
25. Ілляшенко Ю. Ю. Становлення та функціонування інституту прийомної сім'ї в Україні наприкінці 90-х років XX ст. / Ю. Ю. Ілляшенко URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2006/48-35-8.pdf>.

26. Історія розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської турботи в Україні URL: <http://www.childfund.org.ua/for-specialists/view/168/4>.
27. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Київ : Центр учбової літератури, 2017. С. 241–257.
28. Кисельова О. І. Актуальні питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в порівняльному аналізі України та Польщі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. № 24 (Том 2). С. 181–184
29. Кияниця З. П. Сімейний патронат: перші кроки впровадження в Україні. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2011. № 1 (2). С. 83–91.
30. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
31. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
32. Коструба А. В. Юридичні факти в механізмі правоприпинення цивільних відносин : монографія. Київ: Ін Юре, 2014. С. 83.
33. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах: навч. посіб. К. : ДААКККіМ, 2009. 298 с.
34. Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї : підручник. К. : Знання, 2013. 223 с. (Вища освіта XXI століття).

35. Мала Р.О. Сім'я як об'єкт соціальної підтримки. Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених. Київ : КНЕУ, 2020. С. 3–6.
36. Марчук А.В. Психолого-педагогічні основи та особливості соціальної роботи з різними типами сімей. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2014. № 1. С. 39–47.
37. Мироненко В. П. Місце прийомної сім'ї у системі форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. – 2013. Вип. 60. С. 219–224.
38. Міхеєва О.Ю. Алгоритм соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2017. № 23. С. 69–75.
39. Міхеєва Л. Ю. Інститут опіки та піклування в сучасних умовах. *Держава і право*. 2019. № 5. – С. 53–59.
40. Мордань О. Міжнародна практика реформування державної системи опіки: досвід для України. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. праць. 2012. № 2. С. 75-85.
41. Пеша І.В. Методика здійснення соціального супроводу прийомних сімей. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2016. № 3 (15). С. 90–101.
42. Пеша І.В. Соціальний супровід як форма комплексної соціальної допомоги. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2013. № 11 (2). С. 193–199.

43. Пленюк М., Коструба А. Юридичні факти в доктрині приватного права України : монографія. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2018. С. 54.
44. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. С. 18.
45. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2017. 144 с.
46. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю» від 26.04.2002 р. (із змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF>.
47. Прийомна сім'я: методика створення і соціального супроводу. Г. М. Бевз, В.О. Кузьмінський, О.І. Нескучаєва та ін. Київ : Центр стратегічної підтримки, 2013. 92 с.
48. Проботюк О.В. Соціальний супровід прийомних сімей і прийомних дітей. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. № 4. С. 94–98.
49. Пушкіна О. В., Лозицька С. М. Прийомні (фостерні) сім'ї: американський досвід. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «юридичні науки». 2013. № 2 (5). С. 132-136.
50. Синегубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб: монографія. Харків : Золота миля, 2015. С. 308.

51. Соляник М. Г. Прийомна сім'я як одна з форм виховання дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. праць. Вип. 7. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. С. 74–77. Сер. № 11. («Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка»).
52. Соціальна педагогіка і соціальна робота: монографія/ М.Палюх, Л.Хомінська.- Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А. 2013. 200с.
53. Соціальна педагогіка. підруч. / за ред. проф. Капської А. Й. К. : Центр навчальної літератури, 2006. С. 293–310.
54. Соціальна реабілітація у соціальних службах для молоді / за ред. З. Г. Зайцева. Київ: А.Л.Д, 2015. 64 с.
55. Соціальний захист населення в Польщі. URL : <http://www.pilga.in.ua/node/18>
56. Статистика влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сім'ї в 2020 р. URL: http://sirotstvy.net/press_centre/news/2269.html?pg=4.
57. Терещук Г.В. Навчальний процес у вищому закладі педагогічної освіти в контексті інноваційних змін. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: педагогіка, 2010. № 3. С. 115–120.
58. Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу : збірник методичних матеріалів. Бевз Г.М.,

- Капська А.Й., Комарова Н.М. та ін. Київ : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2012. 188 с.
59. Уповноважений Президента України з прав дитини [Електронний ресурс]– Персональна сторінка Уповноваженого Президента України з прав дитини: <http://ukua.facebook.com/up.z.prav.dytyny>
60. Фостерна сім'я у Великобританії: основні засади діяльності. Освіта і управління. 2002. № 1. С. 163–170.
61. Харченко Ю. П. Особливості функціонування сімейних форм виховання в Україні / Ю. П. Харченко URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=81>.
62. Черновалюк Ю.Ю. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування, у Радянський період. *Університетські наукові записки: Науковий часопис Хмельницького університету управління і права*. Хмельницький: В-во ХІУП. 2014. № 2 (30). С. 94–97.
63. Черновалюк Ю.Ю. Патронат як форма сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за законодавством України. *Університетські наукові записки: Науковий часопис Хмельницького університету управління і права*. Хмельницький: В-во ХІУП. 2019. № 1 (29). С. 134–138.
64. Черновалюк Ю.Ю. Право особи на сім'ю за законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Одеса: Юридична література. 2018. Вип. 43. – С. 216–221.

Додаток 1

ОЦІНКА ПОТРЕБ
приймної дитини на 20_ рік

Загальні відомості про дитину

Прізвище _____
 Ім'я _____
 По батькові _____
 Дата народження _____
 Вік _____
 Вік на момент влаштування до приймної сім'ї _____
 Термін проживання у приймній сім'ї _____

№ з/п	Складові оцінювання	Стан на момент оцінювання	Конкретні потреби дитини (за результатами оцінки)
1	Адаптація в приймній сім'ї		
1.1	Емоційна реакція дитини на членів сім'ї		
1.2	Взаємовідносини дитини з членами сім'ї, їх родичами, друзями тощо.		
2.	Взаємовідносини з дитячим оточенням		
2.1	Специфіка побудови дитиною стосунків з однолітками		
2.2	Наявність друзів, товаришів		
2.3	Взаємовідносини в дитячих колективах (дошкільних навчальних закладах, загальноосвітніх та інших навчальних закладах)		
2.4	Взаємовідносини з дітьми за місцем проживання		

2.5	Можливості розширення кола спілкування з однолітками (участь у діяльності позашкільних навчальних закладів, громадських організацій)		
3	Контакти з біологічними батьками (заповнюється, якщо є біологічні батьки, родичі)		
3.1	Контакти з біологічними батьками		
3.2	Контакти з іншими родичами		
4.	Самостійність		
4.1	Наявність сформованих життєвих навичок і вмінь подбати про себе (відповідно до віку), самообслуговування, володіння побутовою технікою тощо.		
4.2	Наявність навичок вирішення побутових проблем за межами місця проживання (навички придбання товарів у магазинах тощо.)		
4.3	Досвід використання кишенькових грошей		
4.4	Уміння організувати своє дозвілля		
5	Підготовка до самостійного життя		
5.1	Профорієнтація та здобуття професії		
5.2	Вирішення проблем майбутнього місця проживання		

Підготував: _____

--	--	--	--	--

2. План створення умов щодо розвитку й виховання дитини, дітей у прийомній сім'ї

№ з/п	Конкретні потреби сім'ї	Необхідні заходи для забезпечення потреб	Строк виконання	Результат

Підготував _____ Підпис _____

Дата «__» _____ 20__ року

Прийомний батько _____ Підпис _____

(П.І.Б.)

Дата «__» _____ 20__ року

Прийомна мати _____ Підпис
(П.І.Б.)

Дата «__» _____ 20__ року

Дата наступного перегляду плану соціального супроводження (проводиться не рідше одного разу на три місяці)

«__» _____ 20__ року

Дата коригування плану соціального супроводження (проводиться за необхідності)

«__» _____ 20__ року

Підпис фахівця центру _____

Прийомний батько _____ Підпис
(П.І.Б.)

Дата «__» _____ 20__ року

Прийомна мати _____ Підпис
(П.І.Б.)

Дата «__» _____ 20__ року

* Зазначаються потреби дитини відповідно до оцінки потреб прийомної дитини, дитини-вихованця.

** Зазначаються потреби членів сім'ї щодо підтримки стану здоров'я членів сім'ї, налагодження та підтримки сприятливих стосунків між членами сім'ї, між біологічними і прийомними дітьми, формування готовності членів сім'ї до контактів з біологічними батьками, родичами дитини, створення умов для підвищення виховного потенціалу прийомних батьків / батьків-вихователів тощо.